

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבויעי

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

ע"ש הלנה ופאול שולמן

מספר 399

פרשת תשס"א

פינת השמיטה: יח'

מידה, משקל ומנין

במשנה (שבי' ח, ג) שנינו: "אין מוכרין פרות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין", ובתלמוד הירושלמי ניתנו לאיסור זה שתי סיבות: האחת - כדי שימכור בזול, כי במכירה המתבצעת באמדין אין מדקדקין על מלוא המחיר, ומוכח שהפרי הפקר; והשנייה - כדי שינהגו בפרות שביעית קדושה. במכירה המתבצעת בדרך מסחרית – נעלם יחס הקדושה ויחס התגרנות תופס את מקומו.

הלכה זו שבמשנה מופיעה גם בתוספתא (שבי' ו, יז) בתוספת ההלכה הבאה:

ולא יהא ממלא את החבית ומוכרה כמות שהיא, כלכלה (סל) ומוכרה כמות שהיא; אלא אומר לו חבית זו אני מוכר לך בדינר, כלכלה זו אני מוכר לך בטריסית (מטבע קטן ששוויו שלשה איסרים).

החבית והכלכלה (הסל) היו כלים בעלי יכולת קיבול ידועה ומקובלת אצל הסוחר, ושימשו ככלי מדידה. אסור אפוא לומר לקונה, הא לך חבית זו (או כלכלה זו) כמות שהיא, ולגבות את מחירה הערכי והראוי. כיוון שכלים אלה הם כלי מדידה, הם נחשבים חלק מן המסחר, ובפרות שביעית הדבר אסור; אך מותר לו למוכר להצביע על "חבית זו" – חבית שכמות קיבולה אינה ידועה, וכן "כלכלה זו" – סלסלה שכמות קיבולה אינה ידועה, ולקבוע להן מחיר סתמי – "דינר", "טריסית" – שלא לפי ערכם המדויק של הפרות ולהעבירן לקונה.

נוסף להלכות אלו שבמשנה ושבתוספתא קיימת הלכה נוספת בשם רבי אבא בר ממל, האומר: "זה שהוא מודד בכפישה ונסתיימה לו שניים ושלושה פעמים אסור למוד בה". ופירושו, כפישה (סלסלה), שבאורח מקרי, כתוצאה משימוש חוזר, נתבררה מידתה – אין להשתמש בה עוד, והמוכר אינו יכול למכור בה את הפרות שמותר למכור בשביעית. הכרת המידה המדויקת של הכפישה הפכה את הכלי לכלי מדידה רגיל, והוא כאמור, נאסר לשימוש.

מיד לאחר דבריו אלה של רבי אבא בר ממל מופיעה מימרא של רבי הושעיא: "אסור מימר עבוד (או עבור) אצבעך". פירושו: אסור לקונה להצביע באצבעו על קו מסוים בכלי ולהורות למוכר למדוד לו (פרות, יין או שמן) עד לקו המצוין.

מימרא זו יכולה להתפרש כהוראה הלכתית, שבה צועד רבי הושעיא צעד קדימה בתחום המסחרי, ואוסר למכור פרות לפי סימון מקרי. לדידו, גם המידה הזמנית חסרת משמעות הערכית – אסורה, על אף שהמוכר והקונה גם יחד אינם יודעים מהי הכמות שנמדדה. ברגע שישנה מדידה מדוקדקת, אף שזו מדידה סתמית – מתקיים תהליך מסחרי האסור בפרות שביעית. הפרשן "פני משה" מפרש את מימרתו של רבי הושעיא כשאלה, ולא כקביעה הלכתית. לדידו שואל רבי הושעיא: "וכי אסור לומר עשה כך באצבע שלך לסימן, שעד כאן יהיה כך וכך, וזה

נמי כך הוא – דמכיוון שלא נתכווין למדידה ממש אין כאן איסור. מפרשנות זו עולה, שרבי הושעיא חולק על קודמו, רבי אבא בר ממל, והוא סבור, שכשם שמותר למדוד לפי סימון מקרי, חד פעמי, של אצבע, כך מותר למכור בכפישה, שאין בה מידה מצוינת ומסומנת.

פרשנות זו של בעל "פני משה" תמוהה בעינינו, שכן אין המשל דומה לנמשל. רבי אבא לא דיבר על מדידה מקרית בכפישה שאין בה מידות מסומנות, הוא דיבר על כפישה שמרוב שימוש בה מידותיה ידועות, או יותר נכון: קיבולה ידוע; אך רבי הושעיא הביא דוגמא מהצבת אצבע מקרית, חד פעמית, על סימון דמיוני שאינו מציינ כל מידה ידועה; הכיצד מהווים דברי רבי הושעיא דחייה לדברי רבי אבא בר ממל? הרמב"ם בבואו לפסוק את ההלכות בעניין כלי מדידה (בהלכות שמיטה ויובל ו, ג) אומר: כשמוכרים פרות שביעית אין מוכרים אותן לא במידה ולא במשקל ולא במניין כדי שלא יהא כסוחר בפרות שביעית אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה (באומד), להודיע שהוא הפקר.

בפסיקה זו כלל הרמב"ם את ההלכה שבמשנה דלעיל ונימק אותה בנימוק עצמי ("להודיע שהוא הפקר"), שלא כשני הנימוקים המנומקים בתלמוד הירושלמי. נוסף לכך התעלם הרמב"ם כליל מן ההלכה שבתוספתא (מכירת חבית וכלכלה), מן ההלכה של רבי אבא בר ממל (מכירה בכפישה) ומן ההלכה של רבי הושעיא (סימון אצבע). האפשר יהיה להבין את פשר התעלמותו של הרמב"ם משלוש ההלכות הללו? לאחר עיון בכל ארבע ההלכות ובמאפייניהם, ניתן להבחין בהבדל שבין ההלכה שבמשנה לשלוש ההלכות הנוספות שמהן התעלם הרמב"ם.

ההלכה שבמשנה, האוסרת מכירה במידה, במשקל ובמניין, מתייחסת לתהליך מסחרי מקובל, שבו משתמש המוכר בכלים מקובלים (של מדידה ושקילה) ובשיטות מקובלות (מניין). המוכר, הבא למכור פרות הקדושים בקדושת שביעית, אינו יכול להשתמש בשיטות אלו ובכלים אלה, כי אלו דרכים המקובלות בעולם המסחר ובתהליכי המכר השיטתיים.

לא כן בשלוש ההלכות הנוספות (שבתוספתא, של רבי אבא בר ממל ושל רבי הושעיא). בהלכות אלו נאסרו שיטות וכלים נוספים, גם כאלה שאינם מקובלים בעולם המסחר הקונבנציונאלי. אלו הן דרכי מכירה יזומות, חד פעמיות, המקובלות אצל מוכר פלוני ותגר אלמוני, ואינן ידועות אצל אחרים. פלוני "קנה" לעצמו ידיעה פרטית בכל הנוגע לקיבולו של סל זה ושל חבית זו; אלמוני נוכח לדעת, כי הכפישה שברשותו מכילה עד לשפתה כמות מסוימת, וקונה אחר מבקש למזוג לו עד לנקודה שבה אצבעו נוגעת. האם אלה הן דרכי מסחר המשותפות לעולם המסחר? האומנם אלה אמצעי שיווק הידועים והנהוגים בעולמם של הסוחרים, הקמעונאים, החנוונים והלקוחות?

התוספתא, רבי אבא ורבי הושעיא קבעו, שיש לאסור גם שיטות כאלה, אך הרמב"ם לא כלל אותם בהלכותיו, ואפשר שהוא סבור, שמאחר שאין אלה דרכי מסחר קונבנציונאליות, אין בהם משום איסור. ועל אף הבחנה זו, עדיין מרחפת השאלה: על מי הסתמך הרמב"ם כאשר התעלם משלוש ההלכות הללו? שאלה זו מקבלת משנה תוקף לאור ההנמקה שהרמב"ם מנמק את פסק ההלכה ("להודיע שהוא הפקר"). בהתעלמו משתי ההנמקות המופיעות בתלמוד הירושלמי (מחיר זול וקדושת שביעית) ובהעדיפו הנמקה "חדשה", חייב היה הרמב"ם דווקא לאמץ את שלוש ההלכות הנ"ל ולא להתעלם מהן. כי אם קיימת מגמה להוכיח שהפרי אינו נכנס במעגל המסחר, והוא עדיין פרי הפקר - כלום לא היה מן הראוי לפסוק שכל דרך מסחרית, אפילו זו המאולתרת (סל, חבית, כפישה, אצבע) פוגמת במעמדו החופשי של הפרי ומסלקת ממנו את סממני ההפקר? דומה, כי רק מכירה באמדן, ללא כל שימוש בכלי, ויהיה אשר יהיה – מהווה ביטוי לפרי הפקר; הלא כן?

ד"ר מאיר גרוזמן
המחלקה לתלמוד